

PROFESSOR WESTERDIJK EN HET LABORATORIUM „WILLIE COMMELIN SCHOLTEN”

DOOR

ALIDA JAARVELD

Oud-assistent; Phytopatholoog bij de Plantenziektenkundige Dienst, Wageningen

Na een ruim 35-jarig hoogleraarschap in de plantenziektenkunde heeft Professor WESTERDIJK op 1 November 1952 deze functie neergelegd.

Haar officiële werkzaamheid als phytopatholoog had zij evenwel reeds vroeger aangevangen. Sinds 1 April 1906 was zij namelijk Directrice van het Phytopathologisch Laboratorium „Willie Commelin Scholten”.

Ter nagedachtenis aan de student WILLIE COMMELIN SCHOLTEN, die in 1893 op 25-jarige leeftijd overleed, werd door zijn ouders een phytopathologisch laboratorium opgericht, dat zijn naam zou dragen. Dit laboratorium werd geopend op 4 Februari 1895 en was aanvankelijk gevestigd te Amsterdam in de Roemer Visscherstraat. Directeur werd Dr J. RITZEMA BOS, die niet lang daarna tevens benoemd werd tot buitengewoon hoogleraar in de plantenziektenkunde te Amsterdam. Korte tijd na de opening werd ook de pas opgerichte Phytopathologische Dienst daar ondergebracht. Op deze wijze werd het Phytopathologisch Laboratorium „Willie Commelin Scholten” een centrum op plantenziektenkundig gebied.

Na een tiental jaren werd RITZEMA BOS benoemd tot directeur van het Rijksinstituut voor Phytopathologie. Hij trad af als directeur van het laboratorium „W.C.S.” en vertrok op 31 December 1905 naar Wageningen; de Phytopathologische Dienst ging met hem mee.

Het was moeilijk een opvolger te vinden voor de afgetreden directeur; er waren in die tijd in ons land slechts weinig phytopathologen. Op advies van Professor HUGO DE VRIES heeft het Bestuur het toen gewaagd het met een niet-phytopatholoog te proberen. Zo werd met ingang van 1 April 1906 Dr JOHANNA WESTERDIJK directrice van het laboratorium. Zij had te Amsterdam en te München gestudeerd en was te Zürich gepromoveerd op een onderzoek over mossen. Op het voor haar nieuwe terrein der plantenziekten wist zij zich echter weldra in te werken en er in den loop der tijden een vooraanstaande plaats in te nemen.

In 1907 werd de in die tijd nog kleine schimmelcollectie van het Centraalbureau voor Schimmelcultures, dat was opgericht onder auspiciën van de toenmalige Association Internationale des Botanistes, van Utrecht naar het laboratorium te Amsterdam overgebracht, waardoor dit aan betekenis won.

Er werden in het instituut verschillende onderzoeken verricht en tal van publicaties zagen het licht; in de eerste tijden waren deze uitsluitend van de hand van JOHANNA WESTERDIJK, doch later verschenen in de „Mededeelingen van het Phytopathologisch Laboratorium Willie Commelin Scholten” ook andere namen. We willen hiervan een in het bijzonder vermelden en wel die van A. VAN LUIJK. Hij was de eerste assistent van het laboratorium en heeft meer dan 25 jaren zijn beste krachten daaraan gegeven; aanvankelijk samen met WESTERDIJK, later zelfstandig, heeft hij vele onderzoeken verricht en gepubliceerd.

In 1917 werden de verdiensten van WESTERDIJK op plantenziektenkundig

gebied officieel erkend door haar benoeming tot Buitengewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit van Utrecht voor het geven van onderwijs in de Phytopathologie. Zij was de eerste vrouwelijke hoogleraar in ons land.

Met deze benoeming van zijn directrice tot hoogleraar kreeg het laboratorium „W.C.S.” ook een belangrijke betekenis bij de opleiding der studenten. In de eerste jaren had er al af en toe eens een Amsterdams student gewerkt. Het leek nu echter aangewezen, dat de Utrechtse studenten zich daar practisch zouden kunnen bekwamen op het gebied der plantenziekten. Door gebrek aan ruimte was dit evenwel slechts voor enkelen mogelijk, terwijl ook het beschikbare proefterrein te wensen overliet. De tuin van het huis aan de Roemer Visscherstraat was klein en lag geheel tussen de huizen. Men had een oplossing gezocht en gevonden in een terrein aan de Amstelveenseweg, doch ideaal was deze oplossing niet; het proefveld was vrij ver van het laboratorium verwijderd en men had er geen oog op. Zo kon het gebeuren, dat de aardappels van een bestrijdingsproef tegen *Phytophthora* reeds door de bevolking gerooid bleken, toen de proefresultaten te boek gesteld zouden worden.

Al deze moeilijkheden vonden een einde door de verplaatsing van het laboratorium naar Baarn. Van de familie van wijlen AUGUST JANSSEN ontving de Utrechtse universiteit het Cantonspark te Baarn ten geschenke, ten behoeve van het onderwijs in de botanie. In deze tuin kreeg WESTERDIJK een deel ter beschikking als proeftuin. Aangezien het wel zeer bezwaarlijk was, dat nu de proeftuin zich te Baarn bevond en het laboratorium te Amsterdam, terwijl WESTERDIJK dan nog in Utrecht college moest geven, ging het Bestuur van de Stichting „W.C.S.” er toe over een villa te Baarn te kopen, de villa „Java”, welke dicht in de nabijheid van Cantonspark was gelegen en tot laboratorium werd ingericht.

Op 29 October 1920 werd het nieuwe laboratorium in gebruik genomen. Het bleek een grote verbetering te zijn. Er was nu plaats voor talrijke studenten en er kwamen er ook verscheidene. Hun aantal nam nog toe, toen WESTERDIJK in 1930 ook benoemd werd tot Buitengewoon hoogleraar aan de Gemeente-Universiteit van Amsterdam. De functie van het laboratorium „W.C.S.” voor het onderwijs was nu zeer belangrijk geworden.

Door de grote toeloop werd echter op den duur ook villa „Java” langzamerhand weer te klein. Een eerste uitbreiding kwam tot stand in 1928 door een belangrijke verbouwing, mogelijk gemaakt door een royale gift van de heer ODO VAN VLOTEN, oud-theeplanter van Java. Hierdoor kon o.a. het zich gestadig uitbreidende Centraalbureau voor Schimmelcultures veel beter gehuisvest worden, terwijl er ook overigens meer ruimte kwam.

De tweede uitbreiding vond plaats in 1930 bij de benoeming van WESTERDIJK te Amsterdam. Op het terrein van villa „Java” stond nog een bijgebouw: een koetsierswoning met stal, welk complex de naam „Madoera” had gekregen. De woning was reeds van begin af aan bewoond door een (wisselend) tweetal medewerksters van het instituut. In 1930 nu werd de stal verbouwd tot een ruime practicumzaal, met annex een kas; voortaan werden hier in de zomer de cursussen voor de studenten gegeven. Op andere tijden was deze zaal door de practische inrichting (o.a. losse tafels) gemakkelijk tot vergaderzaal (of tot feestzaal!) te transformeren. Tegelijkertijd werd ook de staf uitgebreid. Terwijl gedurende vele jaren de heer VAN LUIJK de enige assistent was voor de phytopathologie – het C.B.S. had langzamerhand zijn eigen staf gekregen – werd nu

ook vanwege de Gemeente Amsterdam een assistent aangesteld (ondergetekende had het genoeg deze functie als eerste te mogen bekleden). In de zomer werd een cursus gegeven (een aantal jaren zelfs twee), waarbij de studenten gedurende zes weken werden ingewijd in phytopathologische en mycologische methoden en waarbij ze praktische kennis opdeden van verschillende plantenziekten; hiervoor leverde vooral Cantonspark veel materiaal. Daarna bestudeerden zij in een tweede periode een speciaal probleem. Vele doctorandi bewerkten hier een onderwerp voor hun dissertatie. De tweede assistent werd nu belast met de leiding der studentenpractica, waardoor de hoofdassistent meer tijd kreeg voor hulp aan de toen zeer talrijke promovendi en voor wetenschappelijk onderzoek.

Zo bracht de band met de Universiteiten het laboratorium „W.C.S.” tot grote bloei. Het werd het centrum van de phytopathologische opleiding voor biologen in Nederland, waarvan WESTERDIJK de centrale figuur was geworden, zoals QUANJER deze was voor de phytopathologische opleiding der landbouwkundige ingenieurs. Er werkten nu studenten van alle Universiteiten, zowel van Utrecht en Amsterdam als ook van Leiden en Groningen.

Naast de werkzaamheden, verbonden met het onderwijs, werd ook ander wetenschappelijk werk verricht. Vermeld dienen te worden de onderzoeken over de aardappelziekte, de iepenziekte, de populierenkanker, antagonisme van schimmels. VAN LUIJK, die vooral degene was, die zich met dit laatste probleem heeft beziggehouden en die ook na zijn pensionnering in December 1939 het onderzoek over antagonisme voortzette, ontving voor zijn belangrijk werk op dit gebied in 1946 het eredoctoraat van de Rijksuniversiteit van Utrecht.

Naarmate de werkzaamheden voor WESTERDIJK toenamen – zij was sinds 1930 buitengewoon hoogleraar aan twee universiteiten, directrice van het Centraalbureau voor Schimmelcultures en directrice van het laboratorium „W.C.S.”, welke beide laatste functies zeer veel van haar economisch en organisatietalent vroegen – bleef haar langzamerhand vrijwel geen tijd meer over voor eigen wetenschappelijk onderzoek. Zij trok echter talrijke leerlingen en bleef de inspirerende figuur, die hen tot onderzoeken aanzette en hun werk stimuleerde. Het aantal personen, dat bij haar gepromoveerd is, bedraagt 54, wel een ongekend groot aantal bij een buitengewoon hoogleraar. Velen van hen zijn indertijd naar Indonesië gegaan, sommigen zijn daar nog werkzaam; anderen gingen naar het buitenland, talrijken hebben hun weg in eigen land gevonden. Sommige leerlingen van WESTERDIJK vonden reeds voor hun promotie een tijdelijke aanstelling in het buitenland.

Het contact met het buitenland was trouwens steeds groot. WESTERDIJK zelf had verschillende reizen gemaakt. Vóór de eerste wereldoorlog bezocht zij Indonesië en reisde over Japan en de Verenigde Staten terug, waar zij enige maanden verbleef. In 1934 bezocht zij Portugal, waar zij met haar medewerkster Dr CHRISTINE BUISMAN een cursus gaf aan de Universiteit van Coimbra. In 1938 maakte zij tezamen met verschillende andere biologen een reis naar Zuid-Afrika. Dit was een semi-officiële reis voor het aanknopen van culturele banden met de wetenschappelijke onderzoekers in de Unie. Verder schiep en onderhield zij ook door kleinere reizen een persoonlijk contact met diverse buitenlandse instituten. Anderzijds vonden ook vele buitenlanders de weg naar Baarn, hetzij voor een kort bezoek aan het instituut, hetzij voor een langer verblijf om er de methoden te leren of een bepaald onderwerp te bestuderen. Dit veelvuldig contact met het buitenland, ook reeds in de jaren voor de oorlog, was een van

de factoren, die het werken in het Baarnse laboratorium een bredere basis gaf en het verblijf daar rijk aan afwisseling maakte. WESTERDIJK, die zelf de waarde hiervan kende, wendde steeds de volle kracht van haar persoonlijkheid aan om de soms wat verlegen studenten en jongere medewerkers (ik spreek hierbij van circa 15–20 jaar geleden), die zich bij vreemd bezoek wel eens liever op de achtergrond hielden, wat meer wereldwijd te maken en met de buitenlanders in contact te brengen. Deze „opvoeding” was een van de dingen, die men in Baarn meekreeg naast de phytopathologische vorming en waarvoor men slechts dankbaar kan zijn.

Door het Dr Christine Buismanfonds, dat in 1936 na het overlijden van Dr CHRISTINE BUISMAN – een zeer gewaardeerde medewerkster van het laboratorium „W.C.S.” – door haar ouders werd gesticht, werden verschillende jonge phytopathologen op aanwijzing van WESTERDIJK in de gelegenheid gesteld een studiereis naar het buitenland te maken. Velen hebben daarvan reeds geprofitteerd en er soms – zoals schrijfster dezes – een zeer positieve invloed van ondervonden.

De vele contacten met het buitenland kwamen ook de bibliotheek zeer ten goede. Deze kreeg daardoor – ook nu nog steeds – separaten in groten getale van overal ter wereld toegezonden. Met deze zeer omvangrijke verzameling overdrukken, waarvan naast een alfabetisch ook een goed uitgewerkt onderwerpenregister bestaat, vormt de bibliotheek met verder de talrijke tijdschriften en handboeken een uiterst waardevol onderdeel van het laboratorium en wordt geregeld door vele phytopathologen en mycologen, ook van buiten Baarn, geraadpleegd.

De oorlog bracht een tijdelijke stilstand in de ontwikkeling van het laboratorium. Het gebouw leed evenwel geen schade; de werkzaamheden konden met uitzondering van de Meidagen in 1940, toen de gebouwen verlaten moesten worden, steeds worden voortgezet, zij het op het eind ook uiterst moeizaam; men slaagde er zelfs in met allerlei hulpmiddelen, met medewerking ook van enige welwillende buitenstaanders, en vooral dank zij de vooruitziende blik van WESTERDIJK, de schimmelcollectie door de moeilijke periode heen te loodsen.

In de eerste jaren na de oorlog werd het wetenschappelijk onderzoek in sterke mate bemoeilijkt door gebrek aan wetenschappelijke hulp. Sinds 1949 kwam hierin echter weer verbetering, zodat er nu weer behoorlijk onderzoek kon plaatsvinden.

Door een ernstige ziekte was WESTERDIJK in 1950 gedurende enige tijd verhinderd haar werkzaamheden te verrichten. Gelukkig mocht zij weer geheel herstellen en kon zij na haar herstel haar omvangrijke taak weer opvatten.

Nu heeft zij echter gemeend, dat de tijd is gekomen om het merendeel harer functies neer te leggen; slechts het directoraat van het C.B.S. blijft zij nog vervullen.

Het zal vreemd zijn, Professor WESTERDIJK niet meer aan het hoofd van het Baarnse lab te vinden, waar zij zolang haar plaats had te midden van haar staf en haar studenten. Doch al zullen haar functies in andere handen zijn overgegaan, zijzelf met haar bijzondere en veelzijdige persoonlijkheid zal onvervangbaar en onvergetelijk blijven. Het laboratorium „Willie Commelin Scholten”, dat zij in haar ruim 46-jarig directoraat tot grote ontwikkeling heeft gebracht, waar zij voor de phytopathologie grote belangstelling wist te kweken en deze wetenschap tot grote hoogte wist op te voeren, moge als een monument zijn, dat nog

lang zal spreken van haar uitnemende qualiteiten als wetenschappelijk onderzoeker en docente en van haar grote energie en doorzettingsvermogen.

Moge het zich ook verder in opgaande lijn blijven ontwikkelen in het belang van de phytopathologie en WESTERDIJK ter ere, die in de phytopathologie haar levenstaak vond. Moge het ook WESTERDIJK gegeven zijn nog lang de verdere ontwikkeling van het laboratorium en de lotgevallen der door haar opgeleide phytopathologen te kunnen gadeslaan. Nog vele jaren, Professor!

PROFESSOR WESTERDIJK EN HAAR SCHIMMELTUIN

DOOR

A. L. VAN BEVERWIJK

Hoewel Professor WESTERDIJK haar functie als directrice van het Centraal Bureau voor Schimmelcultures, naar wij hopen, nog lang zal blijven vervullen, mag in dit feestnummer een artikel over dit belangrijke deel van haar werk zeker niet ontbreken. Hoe nauw zijn de plantenziektenkundige afdeling en het Centraal Bureau niet met elkaar verbonden, voor buitenstaanders is het zelfs moeilijk de grenzen te weten tussen het „W.C.S.” en het „C.B.S.”.

Zoals alle levende wezens was het C.B.S. bij zijn geboorte klein. In 1903 werd tijdens een vergadering van de Association Internationale des botanistes te Leiden besloten, dat het gewenst was een verzameling levende schimmels te onderhouden, met de bedoeling dat deze schimmels ter beschikking zouden staan voor wetenschappelijk onderzoek. Deze Centralstelle für Pilzkulturen zoals het aanvankelijk betiteld werd, was gehuisvest in het botanisch laboratorium te Utrecht onder de hoede van Professor Dr F. A. F. C. WENT. In 1907 werd de zorg voor deze collectie opgedragen aan Dr JOHANNA WESTERDIJK, toen reeds directrice van de stichting Willie Commelin Scholten, gevestigd in de Roemer Visscherstraat te Amsterdam. De eerste schimmelcatalogus in dat jaar uitgegeven, beslaat één pagina met ongeveer 80 namen. In 1911 is deze reeds uitgegroeid tot een lijst van zes bladzijden, bijna 400 schimmelsoorten vermeldend. Door ruil en aanvraag van nieuwe soorten neemt het aantal schimmels der collectie gestadig toe – vóór alles is het streven de verzameling zo rijk mogelijk aan soorten te maken.

Dan komt de eerste wereldoorlog met al zijn beperkingen op internationaal gebied en het C.B.S. maakt een moeilijke tijd door, die nog ernstiger wordt, wanneer na afloop van de oorlog blijkt, dat de Association Internationale des botanistes opgehouden heeft te bestaan en de gelden ervan onnaspeurlijk zijn. Door toedoen van de Natuurkundige afdeling van de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, ontvangt het C.B.S. dan een subsidie die het op het juiste moment voor ondergang behoedt. Een commissie van toezicht wordt gevormd, bestaande uit een lid van de Koninklijke Academie, een lid aan te wijzen door de stichting Willie Commelin Scholten, die het C.B.S. huisvesting biedt, en een lid van de Union Internationale des Sciences Biologiques, die ook financieel steunt. Nadat JOHANNA WESTERDIJK in 1917 hoogleraar is geworden te Utrecht, wordt ook voor studenten de collectie van belang. In 1928 zijn reeds dertien leerlingen gepromoveerd en zeven dissertaties op